

ПАМ'ЯТНІ ДАТИ

УДК 016:[929] (477)

В.Т. Гурська

ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТУ

(ДО 75 РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ШАПАРА А.Г.)

*Інститут проблем природокористування та екології НАН України,
Дніпропетровськ, Україна*

На фоні основних періодів життя відомого українського вченого директора Інституту проблем природокористування та екології НАН України, члена-кореспондента НАН України, доктора технічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки, лауреата премії НАН України ім. О. М. Динника Шапара Аркадія Григоровича зроблено спробу у жанрі есе змалювати його творчий портрет як неординарної особистості, харизматичної натури, невтомної і рішучої людини.

На фоні основних періодів життя відомого українського вченого, директора Інституту проблем природокористування та екології НАН України, члена-кореспондента НАН України, доктора технічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, лауреата Государственной премии Украины в области науки и техники, лауреата премии НАН Украины им. О. Н. Динника Шапаря Аркадия Григоровича сделана попытка в жанре эссе нарисовать его творческий портрет как неординарной личности, харизматической натуры, неутомимого и решительного человека.

Осінь 2011 року стала багатоманітною на знаменні події в житті першої в незалежній Україні академічної наукової установи – Інституту проблем природокористування та екології та його директора Шапара Аркадія Григоровича. Інституту виповнилося 20 років від дня створення, а його директоріві – 75. Двадцять років тому, у складний для країни час, Шапар А.Г. зумів створити, очолити і успішно керувати всі роки й дотепер цим унікальним закладом. Йому – 75, а він успішний, творчий, активний, наполегливий, небайдужий і молодий душею.

Це біографічне есе не претендує на послідовне викладення біографічних подій в житті і творчості нашого ювіляра. Це, перш за все, спроба донести до читача свідчення про неординарну особистість, скромну і наполегливу людину, відомого вченого Шапара Аркадія Григоровича. Стиль викладення матеріалу обрано у формі поєднання елементів оповіді та елементів метафори при висвітленні окремих подій і реальних припущень в процесі набуття життєвого досвіду,

наукового і духовного зростання цієї людини.

Родина Шапарів мешкала на шахтарському руднику Інгулець, назва якого походить від однойменної річки і розташованого в якихось 20-ти кілометрах від Кривого Рогу – центру відомого гірняцького регіону. Історія і розвиток Інгульця, який у 1956 році набув статусу міста, пов'язані з видобутком залізних кварцитів. Середовище, в якому пройнуть дитячі роки майбутнього вченого складалося з простих, працьовитих і сильних людей.

Радості не було меж, коли у сім'ї Григорія і Марії Шапарів 5 вересня 1936 року народився син Адольф. Хлопчина ріс напрочуд дуже допитливим і жвавим. Вже тоді на рівні дитячої підсвідомості в нього проявлялися здібності лідера. Він зачарував своїх однолітків і навіть старших хлопчаків своїми оповідками, які фантазував сам. Вони купкою ходили за мрійником, чекаючи продовження його дитячих вигадок. Безтурботне дитинство було опалене війною. Після визволення рудника Інгулець в 1944 році при вступі до школи вчителі змінили ім'я Адольф на Аркадій.

Батько на руднику був шанованою людиною – був ковалем. Ця професія завжди приваблювала до себе людей сильних і творчих, результат цієї роботи завжди був видимим і конкретним. Можливо батьківська професія вже тоді формувала найважливіші риси юнака не боятися брати в руки важкого молота і в тяжкому труді, окропленому рясним потом, кувати свою майбутню долю і бути відповідальним за кожен свій крок.

Материнська любов і ласка, її проста філософія про найтяжчі людські гріхи – «не брехати й не красти», наситили молоду душу відкритістю, добром, великодушністю і терпінням. Грунтовність у всьому і вимогливість, у першу чергу до себе, сповідунні батьками, чітко визначили базові життєві орієнтири майбутнього науковця. Сповнений оптимізму, великих надій і сподівань вісімнадцятилітній юнак з допитливими очима і щирою посмішкою вирушив у далекий невідомий, але цікавий світ, в якому дивовижно переплітається багато неймовірно чудових речей, вміщується стільки парадоксального і суперечливого.

За сотні кілометрів від рідної домівки доля занесла його до далекого Новочеркаського політехнічного інституту аби реалізувати свою мрію – пізнавати світ, подорожуючи. Юнак мав велике бажання стати геологом і майбутня професія вести пошуки родовищ різних корисних копалин вабила його хвилюючими відчуттями незвіданості і життєстверджуваності, неходжених стежок і радості першопрохідців, відкриттів і багатьох цікавих знайомств зі світом і людьми, все те, що поєднує романтику і величезну відповідальність за якою стоять глибокі знання справи, що стає твоїм життям. Але не сталося, як гадалося. Після успішної здачі іспитів, він ... не проходить за конкурсом. Тоді вирішує – повертатися додому. І приймальна комісія вдалася до вмовлянь його перейти на спеціальність «маркшейдерія» на цьому ж таки гірничо-геологічному факультеті. Після деякого вагання юнак погодився. Можна вважати, що то було першим самостійним рішенням, коли доля ставила його перед вибором і перед майбутньою відповідальністю.

Він став студентом і студентське братство з радістю прийняло в свої обійми: відкритого, життєрадісного, спортивно підтягнутого, цілеспрямованого, неперевершеного

оповідача, який зараз же став душею компанії.

Обрана професія маркшейдера була йому незнайома, але і в ній пошук нового був визначальним. Опанування нею, окрім вміння поєднувати теоретичні знання, пов'язані з проведенням просторово-геометричних вимірювань у надрах Землі, моделюванням форм залягання корисних копалин з організацією ведення робіт розвідки родовища, проектування і будівництва гірничого підприємства та експлуатації родовища на практиці, ще потребувало формування багатьох особистих якостей. Майбутній маркшейдер повинен мати просторово-розвинуте мислення, бути дуже відповідальним, уважним, скрупульозним, якщо хочете педантичним, комунікабельним, здатним керувати людьми, мати лідерські якості, бути фізично витривалим, загартованим, здатним працювати часом в екстремальних умовах. Маркшейдерія – комплексна наука, яка тісно пов'язана з багатьма дисциплінами: математичними, фізико-технічними, астрономо-геодезичними геологорозвідувальними, геолого-мінералогічними і, а також з технологією розробки родовищ і будівельною справою. Маркшейдери – це цвіт і еліта гірняцького племені.

Наголос на цьому зроблено з метою підкреслити важливість закладеного у студентські роки вектора всього майбутнього життя як спеціаліста, дослідника, вченого, директора, лідера, людини. Він усвідомив силу знань, які за будь-яких обставин залишаться виключно його власним здобутком на складному і непередбачуваному життєвому шляху.

Промайнули, як одна прекрасна мить, студентські роки, насичені цікавими лекціями, спортивними баталіями, задушевними піснями під гітару біля багаття після серйозних походів по кавказьким хребтам, веселими студентськими капусниками, щасливими хвилинами першого кохання.

Трудова кар'єра молодого Шапара розпочалася з посади майстра піщаного кар'єру в Чечено-Інгушетії у м. Грозному. В свої 23 роки, вже одружившись, він з головою занурився у роботу. Із властивими йому завзяттям і активністю, проявивши розумові та організаторські здібності, він впевнено увійшов в чіткий ритм виробничого життя, його душа рветься в «бій». Він дає ряд смі-

ливих новаторських пропозицій, які мають суттєву результативність в діяльності кар'єру. Вже за рік, помітивши неабиякі здібності у вирішенні різних виробничих проблем, молодого спеціаліста призначають головним маркшейдером Управління по видобутку і обробці нерудних будівельних матеріалів. Погодьтеся, не кожен сучасний молодий спеціаліст зможе у 24 роки очолити таку багатогранну в теоретичному і практичному плані роботу.

Успішно пропрацювавши всього два роки на цій керівній посаді, маючи неабиякі перспективи кар'єрного росту та явні зміни на краще у фінансовому та матеріальному планах для молодого сім'ї, Шапар зрозумів, що йому замало тільки виробництва; душа бажає творчого пошуку, росту в науці і вагомим внесків в гірничу справу. Він йде на певні ризики для подальшого працевлаштування та благополуччя сім'ї – подає заяву на вступ до заочної аспірантури при Дніпропетровському гірничому інституті.

І тут доля підкидає йому ще одне випробування – на заочну форму навчання він не проходить за конкурсом. Але не залишили байдужим керівника наукової школи з проблем освоєння родовищ відкритим способом, у якого хотів навчатися Аркадій, доктора технічних наук, професора, вже знаного вченого Новожилова М.Г. науководослідницькі напрацювання молодого гірника Шапара, втілені в першу самостійну наукову статтю «Розробка гравійно-піщаних родовищ із застосуванням підводних вибухів», яка згодом і була опублікована у всесоюзному виданні – Гірничому журналі (видавався в Москві з 1825 року). Без сумніву 26-річний цілеспрямований Аркадій йому сподобався і майбутній Вчитель запропонував навчання в очній аспірантурі.

Ця пропозиція висвітлила той момент істини, коли треба було зробити життєво важливий вибір, поклавши на терези долі явні переваги вже здобутого визнання його як прекрасного і рішучого керівника – виробничника, з одного боку, і майбутні невідомі випробування в необлаштованому місці – з іншого.

І як тут не згадати давню індійську легенду про створення світу, так би мовити філософське тлумачення важливості самостійного вибору життєвого шляху кожною людиною. Спочатку Бог створив Мушлю (че-

репашку), яка лежала на дні океану і в якій була лише одна турбота: відкриватися – закриватися, відкриватися – закриватися, і більш нічого, все, що само потрапляло до неї, тим вона і живилася. І щоб світ не був одноманітним, Бог створив Орла, і дав йому свободу і можливість досягати найвищих вершин на Землі (найвище з усіх птахів піднімаються орли – 7500 м). Але він мав за це платити свою високу ціну – у важких умовах здобувати сам собі їжу і захищати своє житло. А потім Всевишній створив Людину, підвів її до Черепашки, потім – до Орла і сказав їй: "Вибери, яке ти хочеш життя?".

Здавалось би закономірно кожен хотів би вибрати життя орла, але ж тоді треба за власну Свободу платити свою високу ціну. А не кожен хоче брати на себе стовідсоткову відповідальність за власне життя, і тому вибирають щось середнє: ззовні бути схожим на орла, але без відповідальності.

...І тут з'являється новий персонаж легенди – Качка. Вона навіть трохи схожа на горду птицю, навіть літає, але не парить високо в небесах, а так поближче до води і їжі. І основна її відмінність – постійне крикання, дай їсти – кря-кря, все не так – кря-кря, всі винні – кря-кря і так далі.

Алегоричне порівняння створило сучасну концепцію розрізнення людей: жертви обставин – мушлі (черепашки); живуть за обставинами – качки і створюють самі обставини в своєму житті – ОРЛИ. І коли неймовірні шанси на перемогу дістаються орлам, їм треба буде пройти свій головний у житті тест на сміливість, відповідальність, мужність.

Зважаючи на злет, якого досяг сьогоднішній шановний ювіляр, читачеві вже зрозуміло, який вибір зробив молодий Аркадій, ця неординарна особистість. Його життя від того далекого 1962-го і по сьогоднішній день можна впевнено порівняти з життям Орла, який з величезним бажанням піднімається високо до хмар і не боїться бути стертим смерчем, буревієм, грозами, зливами чи іншою негодою. Створюється таке враження, що ця людина шукає складні проблеми і з радістю береться за них і вирішує їх. Не кожному дано мати таку силу характеру і волі, таке бажання і допомогу долі в подоланні різних перешкод. Він безмірно вдячний своїй сім'ї за розуміння зробленого кроку та вибору майбутнього життя.

Задася питанням – для чого люди йдуть в науку? Для чого захищають дисертації? Заради прагнення до кар'єри, поліпшення матеріального стану, для самоствердження або як результат пошуку мати відповідь на конкретне наукове запитання?

Якщо говорити про прийнятність цих мотивів для молодого Шапара, то: відносно кар'єри – на виробництві без сумніву він мав би швидше і конкретніше всього більше, ніж у Дніпропетровську – стипендію в 90 крб., кімнату в гуртожитку і повну невизначеність щодо майбутньої кар'єри.

Але не задумуючись про майбутні матеріальні блага чи пільги від роботи він з радістю увійшов у складний, неймовірно цікавий, дослідницький світ науки. Він ніколи не погоджувався з міркуваннями, що всі місця в науці зайняті. Якщо проблема його хвилювала, він не намагався її обминути, як перешкоду, він атакував її з фронту.

Подальша піввікова, наукова трудова, громадська діяльність тісно пов'язалася з установами Національної академії наук України.

Все тільки починалося. Очна аспірантура, бібліотеки, нічні засиджування над першими статтями, цікаві відрядження, нові знайомства. Про комфортні умови для успішної роботи годі було й говорити.

Хочеться особливо відмітити напружене життя наукової молоді кінця 60-х та початку 70-х років минулого століття. Це молоде покоління, дитинство якого опалене війною, було об'єднане якимось чистим і світлим бажанням професійно зростати, творчо і відповідально підходити до справи, багато працювати не задумуючись про матеріальні чи фінансові дивіденди.

Основу колективу Відділення гірничорудних проблем, яким керувала дуже мудра і талановита людина, новатор багатьох ідей і вдалих втілень член-кореспондент АН УРСР (майбутній академік), відомий в усьому світі, Поляков Микола Сергійович, і де вчився в аспірантурі і працював Шапар А.Г., складала молодь. Їй не було за кого ховатися або чекати від старших товаришів якихось вказівок, готових рішень «як діяти» чи щось вимагати. Молоді науковці були охоплені духом новаторства, ініціативності, неймовірної динамічності та наукового піднесення. Працювали самостійно не «від» і «до», а за-

хоплено і позаурочно, з повною віддачею, знайшовши своє покликання в науці.

Основний науковий напрям роботи аспіранта Шапара складав пошук шляхів створення нової технології відкритих гірничих робіт з використанням принципу керованого обрушення уступів. Науковий керівник, професор, д-р техн. наук Новожилов М.Г. був дуже прозорливою і наполегливою людиною у виборі теми дисертаційних робіт для своїх аспірантів. Саме він наполіг на темі дисертації Шапара по дослідженню процесу керованого обрушення уступів, як одного з прогресивних, принципово нових методів розробки родовищ. Тема нова, складна, майбутня робота обіцяла бути напруженою, але вчитель вірив у свого аспіранта. Вимогливість великого Учителя Михайла Галактіоновича Новожилова і дружнє ставлення до своїх учнів сформували стійкі та непорушні принципи відповідального і чесного відношення до улюбленої справи. Вони передалися у спадок і Шапару.

Вимоги до дисертаційних робіт та процедури представлення до захисту в той час були дуже жорсткими. Потрібно було виконати серйозні теоретичні дослідження, підкріпити натурними лабораторними дослідженнями на моделях з еквівалентних матеріалів, розглянути застосування технічних засобів, додати обов'язково до виконаної дисертаційної роботи підтвердження виробників про ефективність результатів роботи на практиці у вигляді довідки про реальний економічний ефект від впровадження результатів роботи. На це все відводилося не більше трьох років. До того ж аспіранту Шапару необхідно було ще досконаліше вивчити ряд предметів, які викладалися в інституті не так поглиблено як того вимагала розробка теми дисертаційної роботи або зовсім не викладалися. Це такі дисципліни як: теоретичні основи механіки ґрунтів, основи геофізики, теорії моделювання.

Працюючи над дисертацією, як виявилось, для моделювання маловивчених процесів гравітаційного відслонення порід від масиву та їх переміщення, була потрібна унікальна експериментальна лабораторна база. І завдяки підтримці і допомогі з боку керівництва Відділення, в особі директора чл.-кор. АН УРСР Полякова М.С., під лабораторну базу було віддано підвальне приміщення щойно зданого нового житлового будинку для нау-

ковців інституту. До того ж, створення лабораторії – доручили Шапару А.Г.

Починаючи з «нуля», колектив лабораторії за короткий час зміг самостійно запроектувати нестандартне обладнання для майбутньої лабораторії (об'ємні стенди для моделювання, устаткування для приготування вихідних матеріалів, центрифугу та інші прилади). Коли необхідні розрахунки, креслення були зроблені, для виготовлення цього обладнання, була досягнута домовленість з Микитівським ртутним комбінатом, державним режимним підприємством, який мав свій чіткий план виробництва і не міг вільно змінювати графік роботи. Пошук і налагодження зв'язків з ним забезпечував особисто Шапар. І він все зумів. Комбінат за короткий термін виготовив і доставив обладнання у Дніпропетровськ. Протягом кількох місяців, не рахуючись з часом колектив лабораторії виконує будівельні роботи, готує фундаменти під обладнання, проводить його збірку і підключення до електромережі і запускає його в дію.

Все було виконано на високому науково-технічному рівні, а створена унікальна експериментальна лабораторія викликала неабиякий інтерес у фахівців.

Хочеться звернути увагу на один момент – якщо читачеві цієї розповіді до 30-ти, то хай спроможеться поставити себе на місце молодого аспіранта Шапара і себе запитати, а чи зміг би я це зробити?

Дотримуючись хронології подій відзначимо, що у червні 1964 р. Відділення гірничорудних проблем реорганізується у Дніпропетровський Філіал Інституту механіки АН УРСР.

Після закінчення аспірантури у листопаді 1965 р. Шапар А.Г. зараховується спочатку на посаду в.о.ст. інженера, а згодом молодшого наукового співробітника лабораторії безперервних процесів гірничих робіт, у створенні якої приймав участь. В лабораторії проводяться все нові і нові експерименти. Ні на мить не зупиняючись він закінчує підготовку кандидатської дисертації на тему «Дослідження керованого обрушення уступів для відкритої розробки родовищ з м'якими породами» і у червні 1966 р. успішно захищає її на спецраді Дніпропетровського гірничого інституту.

Він багато публікується в провідних фахових виданнях. Тематика публікацій зали-

шається тою ж – керування обрушенням уступів на відкритих розробках. З липня 1967 року – Шапар А.Г. – старший науковий співробітник відділу безперервних процесів гірничих робіт на той час вже Інституту геотехнічної механіки АН УРСР, який реорганізовано на базі Дніпропетровського Філіалу Інституту механіки АН УРСР.

Може скластися враження, що молоді науковці були заклопотані тільки підготовкою своїх кандидатських дисертацій. Але це зовсім не так! Основна дослідницька робота полягає у виконанні держбюджетної і госпдоговірної тематики, яка охоплює географію всього Радянського Союзу: від Львову до Ташкенту, від Якутії до Керчі, включаючи Криворізький залізорудний та Нікополь-Марганцевий басейни на Дніпропетровщині. Завдання, які виконував науковий підрозділ, де працює Шапар А.Г., полягали в розробці нових технологій і створення технічних засобів добування залізних і марганцевих руд відкритим і підземним способами.

Професійна діяльність його складалася з дослідницької роботи за тематикою інституту (в багатьох роботах він був відповідальним виконавцем). Паралельно йшла підготовка докторської дисертації. При цьому слід враховувати, що успішний захист докторської гарантувався тільки при підготовці докторантом 2-3 кандидатів наук. І якщо прорахувати весь обсяг робіт у часі, то виходить величезне наукотворче, фізичне, емоційне і відповідальне напруження. До того ж, оскільки Аркадій Григорович зовсім не сприймав будь-якого недбальства і байдужості в роботі, то можна тільки уявляти, які вимоги він ставив перед собою і своїми учнями. Жоден з його учнів не був обділений увагою і допомогою при підготовці своїх дисертацій. Він не рахувався ні зі своїм часом, ні зі своєю роботою чи здоров'ям. Якщо сказати просто: він консультував своїх дисертантів – то це нічого не сказати. Аркадію Григоровичу, засукавши рукава, потрібно було допомагати дисертанту сформулювати і проблему, і ідею, і наукові положення, осмислити разом наукові та практичні результати роботи кожного дисертанта, а їх спочатку було аж троє. Це майже щоденна копітка робота з кожним і віддача повинна бути неабияка. На свою ж докторську майже ніколи не вистачало 8-годинного робочого дня.

Першими його учнями були Белянкін Б.О., Лашко В.Т., Захаров Ю.Ф., згодом і Білоус М.Я., які напружено і ґрунтовно працювали, як і їх науковий керівник і в плані досліджень за тематикою відділу, і над дисертаціями. Як на одному подиху, всі захистили дисертації. Стосунки між керівником і учнями були дружніми, довірливими і чесними. Їх об'єднувало відношення до роботи, спільна праця і взаємодопомога в довготривалих відрядженнях (Ташкент, Навої в Середній Азії, Новий Роздол на Львівщині, Дружківка на Донеччині, Мирний в Якутії, Марганець-Орджонікідзе на Дніпропетровщині та інших), де проводилися експериментальні дослідження по керованому обрушенню високих уступів і їх відпрацюванню машинами обрушувально-навантажувального комплексу. В Середній Азії працювали при +60°, в Якутії – при -60°.

Після створення теорії керованого обрушення високих уступів та експериментальної лабораторної бази для моделювання розробленої технології керування напруженим станом гірничого масиву у робочій зоні кар'єру з м'якими породами з'явилася ідея створення відповідного устаткування, яке б виконувало всі технологічні дії: підробку шару гірничої маси, екскавацію і навантаження породи, що обрушилася і розвалилася, на транспортно-передавальні механізми.

Хочеться окремо зупинитися на унікальному створінні – обрушувально-навантажувальному комплексі. Цей комплекс було створено у відділі безперервних процесів відкритих гірничих робіт ІГТМ АН УРСР. Він складався із групи машин: тягового і обрушувального механізмів і навантажувальної машини. Справа в тому, що аби довести, що технологічно можливо штучним обрушенням високих уступів керувати, та ще виконувати всі технологічні етапи екскавації гірничої маси, комплекс був запроектований в інституті, виготовлений і апробований в реальних умовах, на кар'єрах з м'якими породами самими ж розробниками, в тому числі і Шапарем. Так, під його унікальну технологію розробки високих уступів було створено цей комплекс. У створенні цього комплексу необхідна була чітка співпраця теоретиків-технологів і конструкторів. А яка це була напружена робота! Все було вперше.

Як в калейдоскопі тих подій вириває із пам'яті один звичайний робочий день того

напруженого часу: робоча кімната на 4-му поверсі Інституту геотехнічної механіки АН УРСР займає близько 25 кв.м. Група, якою керує 35-літній Аркадій Григорович складається із 8 співробітників-науковців і 3 співробітників-конструкторів розробників того ж таки комплексу. Робочі місця конструкторів обладнані, окрім столів ще й креслярськими кульманами. В оцій фізичній і енергетичній тісноті, на яку ніхто не нарікав, потрібно було писати звіти з НДР, працювати над дисертаціями, монографіями, спілкуватися технологам з конструкторами, обговорювати, проводити наукові семінари групи, готуватися до серйозних відряджень і таке інше. Всі були об'єднані одним духом: працювати старанно і результативно. Все виконувалось чітко за планами. За відносно короткий час комплекс став реальністю.

Декому може здатися, що ця молодь жила тільки статтями, монографіями, відрядженнями, науковими звітами, технічними винаходами, доповідями та іншими конкретиками робочого буття. Але це не зовсім так. Є інші елементи витканого ними життєвого полотна, які наповнюють їх душі гармонією і різноманіттям. У Аркадія Григоровича одні захоплення змінювалися іншими, всі вони давали хоч і короткі хвилини відпочинку і радості: чи то буваючи в театрі, слухаючи романси, чи то будучи присутнім на яскравому циганському шоу, чи то на перегляді кінофільму, чи то милуючись морським штилем на сімейному відпочинку влітку. Посіяна з дитинства любов до пісні, яка органічно вплетена в генетичний код Аркадія Григоровича, як і кожного українця, приносить хвилини насолоди. Гарно співаючи сам, він проявляє відкритість, щирість душі й особливість власної харизми.

Не можна обійти увагою ще одне його захоплення, яке полонить і томить душу – рибалка. Тим більше, що волею долі дачний будиночок Шапарів стоїть на Орелі, де він в короткі години відпочинку зливається з природою.

А ви коли-небудь бачили Оріль тихим літнім ранком? Яка це краса! Уявіть собі: ледь дмухає вітерець, невеличкі хвилі біжать по воді, туман стелиться, як пухова ковдра. Ранкова прохолода... В голові ясні-ясні думки, на серці радість, спокій, тиша – яка солодка мить!

Та щоб там не говорили про рибалок, що диваки і вигадники... Але, хто ні разу не бачив цієї краси природи, не відчував захоплення від напруженого чекання солодкої миті кльову, коли забуваєш всі життєві негаразди і проблеми – той і не починав свого повноцінного життя. Дозволимо собі трішки цієї лірики, бо і ці штрихи доповнюють портрет ювіляра.

Почесне право фіксувати і відтворювати весь трудовий і життєвий шлях Шапара А.Г. віддамо шановним бібліографам. В цих замальовках тільки хочеться відмітити наступне: всю трудову наукову діяльність Аркадія Григоровича можна розбити на етапи: аспірантура і робота у Відділенні гірничорудних проблем, робота в Інституті геотехнічної механіки АН УРСР і робота в Інституті проблем природокористування та екології НАН України. Кожен раз на всіх етапах йому потрібно було робити вибір, залишаючись на своїх принципах: бути чесним, справедливим і самостійним.

У 1978 році ним успішно була захищена докторська дисертація на тему «Наукові основи способів і технології відкритої розробки при використанні керованого обрушення і зсуву м'яких порід у технологічних процесах» в Московському гірничому інституті.

Так, після захисту докторської дисертації, він не став чекати свого часу на розвиток тих наукових напрямів, якими «перехворіла» душа і які міг продовжувати власним колективом. Тодішньому керівникові відділу д.т.н. проф. Тартаковському Борису Миколайовичу, він чесно висловив своє бажання – розвивати науковий напрям розробки геомеханічних основ технологій відкритих гірничих робіт. А це було можливим за умови виходу з «батьківського гнізда». І він почав самостійно створювати «з нуля» свій науковий відділ. А це – нові кадри, окреме фінансування, яке ще треба «вибити», місце розташування відділу і таке інше. І відділ успішно запрацював, йшов процес накопичення знань, накопичення досвіду, підбиття підсумків. Нічого йому не діставалося у спадок, він все створював сам.

Маючи неабиякі наукові здобутки можна було б працювати і далі в області теорії техногенної геодинаміки і керування напружено-деформованим станом високих уступів та бортів кар'єрів, розвитку науково-технічного напрямку розробки нетрадицій-

них технологій видобутку корисних копалин з позицій маловідходності та ресурсозбереження і таке інше, створюючи свою школу, починаючи на лаврах, але треба було знати А.Г. Шапара.

Він постійно шукав нове в науці і тому змінював напрям своїх наукових досліджень, або розширював рамки досягнутого. Дякуючи долі поряд з ним були мудрі і вимогливі Учителі. Аркадій Григорович вдячний своїм Учителям Новожилову Михайлу Галактіоновичу і Тартаковському Борису Миколайовичу, котрим завжди і нині низько вклоняється. Такого ж відношення і поваги до себе він хотів би і від своїх учнів, яких викохав, вклав в них свої знання, розум, душу. Він і зараз говорить своїм вихованцям «працювати вченим і бути ним – це різні речі».

В своєму житті він тричі розпочинав «з нуля»: перший раз – коли вирішив присвятити себе науці, другий – коли захистив дисертацію і створив новий відділ і третій – коли змінив напрямок роботи і очолив цілий Інститут. Тільки вчений такого плану розуміє, що досить серйозна етична проблема, з якою стикаються рано чи пізно всі вчені – це проблема наслідків його роботи, чи загалу людей, або наслідків від досягнень цілої науки, в даному випадку гірничої.

В далекому 1987 році Шапар А. Г. чи не найперший звернув увагу і дав глибоку епохальнозначущу оцінку впливу сучасного гірничого виробництва на динаміку стану геологічного середовища і довкілля, обґрунтував необхідність негайного вирішення екологічних проблем найпотужнішого і одночасно техногенно-перевантаженого регіону України – промислового Придніпров'я.

Саме життя вимагало створення науково-академічного осередку, який би міг фундаментально і масштабно вести наукові дослідження, давати конкретні рішення та прогнози стосовно комплексного і раціонального використання природних ресурсів, розробки і впровадження маловідходних і ресурсозберігаючих технологій, техногенної та екологічної безпеки.

В свої 55 він очолив зовсім нову унікальну академічну установу, першу в незалежній Україні, природо- і надрозахисного напрямку – Інститут проблем природокористування та екології НАН України і починає все спочатку. Складно і непросто все було.

Успіхи Інституту і його директора зараз красномовні і явні. І на цьому шляху він ще і ще не раз доводить, що боротьба за чисте повітря, раціональне природокористування, збереження ґрунтів, малих і великих річок, захист і відновлення екосистем могутнього Дніпра – це свята і потрібна справа, це його біль, тривога і невтомна праця сьогоднішнього дня.

Зустрічі з фахівцями, представниками влади різного рівня, журналістами, студентами, виступи на різних конференціях, наукових академічних засіданнях, телебаченні, вчених радах – це все ритм сьогоднішнього дня людини молодої душею, яка завдяки досвіду, розуму і таланту потрібна часу, живе грандіозними планами і надіями.

Він говорить завжди те, що думає, те, що досконально знає, в чому упевнений і доводить все до кінця, не зважаючи на реакцію органів влади, виробничників, наукової спільноти – бо впевнений, що то є правда і час завжди знаходить йому прихильників.

Аркадій Григорович – незвичайна людина з глибокою переконаністю, яка виявляється у внутрішній упевненості і магічній привабливості, що дає їй змогу перейти від множини ідей до дії. Він не підлаштовується під видимі потреби епохи, а навпаки, указує на істинні потреби суспільства, його приховані можливості. Він творить дійсність, виходячи з власного «бачення» більш глибокої перспективи руху життя.

Шапару А.Г. притаманні масштабне державне мислення, блискучий талант дослідника, воля, неабиякий педагогічний хист, постійний творчий пошук, багатство наукових ідей, глибина наукових досліджень, ерудиція, неординарність, невтомність у пошуку нових підходів до розв'язання задач, вміння виділити головне в проблемі, проникнути в суть, забезпечити необхідний ступінь вирішення.

Секрет його досягнень криється в працьовитості, оптимізмі, принциповості, відношенню до справи, до людей, до громадського життя рідного краю, країни, в любові до природи і всього того, що зветься життям. Закладений потенціал і вимога до себе і колективу з яким працюєш – зробити якнайбільше в цьому житті – звичайно зміщували

акценти в бік роботи більше, ніж потребувало сімейне життя. Але в душі сім'я завжди значила для нього багато, якщо не все і він був завжди вдячним, коли його розуміли.

Дві його донечки зростали, як квіточки, в родинному домі й тішили його своїми успіхами і радістю, і засмучували прикрощами їхнього дитячого життя. Зараз обидві з сім'ями проживають в Москві. Вони успішні, займають шановані посади: старша Марина – керівник структурного підрозділу в Московській мерії, менша Наталія – доктор технічних наук в ІПКОН РАН, пішла по стопах батька – фахівець гірничої справи. А ще більшою гордістю і втіхою для Аркадія Григоровича є його онуки – Денис і Микита. Вони дуже схожі на свого дідуся. Він може говорити про них годинами з такою ніжністю і повагою, з такою теплотою і надією, що аж світиться його душа. Факт, який не можна обминути і який особливо радує його – це захист дисертації на здобуття ступеню кандидата фізико-математичних наук з теоретичної фізики молодшеньким Микитою у Фізичному інституті РАН.

Приїзд всього сімейства, дітей і онуків, для нього справжнє свято. Вони – його надія і його найбільше досягнення. Такі хвилини сімейного щастя додають сил і снаги в повсякденному житті.

Слава ніколи не пестила його і не приходила авансом, вона прийшла в результаті копіткої праці, творчого напруження і неабияких організаторських здібностей помножених на постійну, йому притаманну, небайдужість у вирішенні проблем, які ставить час. За свої чесно пропрацьовані в науці роки він отримав багато різних заслужених звань, нагород, відзнак.

Щоб багатовимірно ставити і потужно вирішувати проблеми, необхідно мати в собі такий потенціал вищого гатунку, який можливо отримати тільки коли багато переплавлено, перероблено, переборено і усвідомлено в своїй душі.

Таким є і залишається бути Аркадій Григорович Шапар. Всім своїм життям він доводить, що все це в ім'я науки. Бажаємо йому нових злетів!

V.T. Gurs'ka

**TEACHERS TO THE PORTRET
(TO THE 75th A.G. SHAPAR'S
BIRTHDAY)**

*Institute for Nature Management Problems and Ecology of National Academy
of Sciences of Ukraine, Dnipropetrovsk, Ukraine*

This article is an attempt to describe in the genre of an essay the career of the famous Ukrainian scientist, director of the Institute of Nature Management Problems & Ecology of National Academy of Sciences of Ukraine, Corresponding Member of NAS of Ukraine, doctor of technical sciences, professor, Honored Scientist of Ukraine, laureate of State Prize in Science and Technology of Ukraine, laureate of A. Dynnyk Prize of NAS of Ukraine Shapar A. G. like extraordinary personality, a charismatic nature, tireless and determined man.

*Надійшла до редколегії 13 жовтня 2011 р.
Рекомендовано членом редколегії канд. геол.-мін. наук О.К. Тяпкіним*